

Hallintovaliokunta

2.2.2023

HE 132/2022 vp

Ihmisoikeusliiton lausunto

Yleistä

Kiitämme mahdollisuudesta lausua asiassa.

Ihmisoikeusliitto kannattaa uudistuksen tavoitteita. Esitetty uudistus laajenee koko väestöön erittäin pitkällä aikavälillä, koska uudenmuotoisia henkilötunnuksia myönnetään vain 1.1.2027 jälkeen henkilötunnuksen saaville. Uudistuksen myönteiset vaikutukset ilmenevät siten käytännössä erittäin hitaasti, vasta vuosikymmenten kuluessa.

Ihmisoikeusliitto katsookin, että tavoitteiden saavuttamiseksi uudistus olisi tullut toteuttaa laajempaan siten, että koko väestön osalta olisi siirrytty kerralla joko uudenmuotoisiin henkilötunnuksiin tai erilliseen yksilöintitunnukseen. Suppeana toteutettava uudistus jättää pitkäksi aikaa jäljelle ongelmia liittyen erityisesti valtaosalle väestöstä käyttöön jäävien vanhanmuotoisten henkilötunnusten sisältämään informaatioon sukupuolesta ja sekä vanhan- että uudenmuotoisiin henkilötunnuksiin sisältyvään syntymäaikatietoon.

Ihmisoikeusliitto keskittyy lausunnossaan sukupuolitiedon poistamiseen henkilötunnuksesta.

Sukupuolineutraalia henkilötunnusta koskevat huomiot

Ihmisoikeusliitto pitää myönteisenä ja tärkeänä uudistuksena sitä, että uudenmuotoisesta henkilötunnuksesta ei käy ilmi henkilön sukupuoli. Periaatteessa myöskään vanhanmuotoisesta henkilötunnuksesta ei uudistuksen voimaantultua tule päätellä henkilön sukupuolta. On kuitenkin selvää, että käytännössä niin tullaan monissa yhteyksissä kuitenkin edelleen tekemään.

Ihmisoikeusliitto pitää erittäin hyvänä sitä, että ehdotuksen yhtenä keskeisenä tavoitteena on ehkäistä sukupuoleen ja sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää. Kuten esityksessä todetaan, henkilötunnus sisältää nykyään tiedon henkilön oikeudellisesta sukupuolesta, joka on nykyjärjestelmässä aina joko mies tai nainen, eikä siinä ole mahdollista ottaa huomioon muita sukupuoli-identiteettejä. Esityksessä todetaan myös, että henkilötunnukseen sisältyvää sukupuolitietoa tosiasiallisesti käsitellään yhteiskunnassa huomattavasti laajemmin kuin tarvitsisi.

Sukupuolivähemmistöjen kokema syrjintä henkilötunnuksesta ilmenevän juridisen sukupuolen perusteella on keskeinen peruste uudistaa henkilötunnusjärjestelmä. **Onkin erittäin tärkeää, että henkilötunnusuudistus toteutetaan tavalla, joka edistää kaikkien sukupuolivähemmistöjen tasa-arvoa eikä altista ketään ei-toivotulle sukupuolen vahvistamismenettelyn esiintulolle.**

Tasa-arvolain esitöissä todetaan, että ”sukupuoli-identiteetti on kuitenkin aina yksilöllinen, eikä se välttämättä ole sama kuin henkilölle syntymässä määritelty sukupuoli. Syntymässä miespuoliseksi määritelty henkilö voi kokea olevansa nainen tai naispuoliseksi määritelty henkilö voi kokea olevansa mies. Tästä käytetään Suomessa tavallisesti käsitettä transsukupuolisuus. Henkilö voi myös kokea olevansa esimerkiksi sukupuoleton tai osittain nainen ja osittain mies. Tällaista sukupuolten välillä olemista tai sukupuolten kahtiajaosta poikkeavaa sukupuoli-identiteettiä kuvataan toisinaan Suomessa ilmaisulla transgender tai muunsukupuolinen. Sukupuoli-identiteetti on syvä ja pysyväisluonteinen kokemus”. Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelma ja eduskunnan 1.2.2023 hyväksymä translakiuudistus korostavat henkilön itsemäärittämisoikeutta juridiseen sukupuoleensa.

Uudenmuotoisia henkilötunnuksia myönnettäisiin pääsääntöisesti vain 1.1.2027 jälkeen henkilötunnuksen saaville henkilöille. Vanhanmuotoisen henkilötunnuksen muuttaminen ns. eri sukupuoleen olisi mahdollista henkilöille, jotka vahvistavat juridisen sukupuolensa toiseksi kuin aiemmin. Samoin intersukupuolisella henkilöllä olisi uudistuksen voimaantulon jälkeen oikeus saada hakemuksesta henkilötunnuksensa muutettua sukupuolitiedon korjauksen yhteydessä.

Ihmisoikeusliitto pitää hyvin tärkeänä ja kannatettavana mahdollisuutta henkilötunnuksen vaihtamiseen esitetyllä tavalla näissä tapauksissa. On myös olennaista, että henkilötunnuksen muuttaminen on vapaaehtoista ja että sille ei ole määritelty aikarajaa.

Lisäksi Ihmisoikeusliitto suosittelee, että sukupuolensa vahvistava henkilö voisi vaihtoehtoisesti valita ottavansa uudenmuotoisen henkilötunnuksen. Tämä mahdollisuus edistäisi erityisesti identiteetiltään ei-binääristen henkilöiden tasa-arvoa.

Esityksen mukaan vaihtoehtona esitetylle toteutustavalle on arvioitu myös laajempaa, pelkkään tahdonilmaisuu perustuvaa oikeutta muuttaa henkilötunnus. Tässä vaihtoehdossa henkilötunnuksen muuttamisoikeutta ei rajattaisi vain sukupuolen oikeudelliseen vahvistamiseen ja sukupuolitiedon korjaamiseen, vaan se olisi mahdollista kaikille. Esityksessä todetaan, että laaja oikeus muuttaa henkilötunnuksensa olisi merkittävä muutos siihen henkilötunnusjärjestelmän taustalla olevaan perusperiaatteeseen, että tunnus on tarkoitettu pysyväksi. Tästä syystä esitykseen ei sisälly ehdotusta laajasta oikeudesta muuttaa henkilötunnus.

Ihmisoikeusliitto katsoo, että laajempi, itsemäärittelyyn perustuva oikeus muuttaa henkilötunnus olisi kuitenkin voitu toteuttaa esimerkiksi rajaamalla oikeus ajallisesti tai rajaamalla muuttamiskertojen määrää. Henkilötunnuksen muuttamisella on yksilölle tilapäisesti monia byrokraattisia haittavaikutuksia, joita on myös kuvattu esityksessä. On epätodennäköistä, että moni ihminen haluaisi muuttaa henkilötunnustaan usein.

Ihmisoikeusliitto pitää suotavana, että uudenmuotoisen henkilötunnuksen saaminen tehtäisiin mahdolliseksi joustavasti myös muille kuin henkilötunnuksen ensimmäistä kertaa 1.1.2027 jälkeen saaville. Erityisesti tämä mahdollisuus tulisi tarjota ei-binäärisille henkilöille ja sukupuolensa vahvistaville henkilöille.

Ei-binääristen henkilöiden asema uudistuksessa

Esityksessä todetaan, että sukupuolineutraali henkilötunnus helpottaisi erityisesti muunsukupuolisten tai muuten sukupuoleltaan muuhun kuin binääriin jaotteluun suoraan sopivien henkilöiden sekä transihmisten elämää. Ihmisoikeusliitto pitää hyvin myönteisenä sitä, että esityksessä on tarkasteltu sen vaikutuksia muunsukupuolisten ja muiden ei-binääristen henkilöiden asemaan. Uudistus ei esitetyssä muodossa kuitenkaan vielä vuosiin paranna niiden tilannetta, jotka kohtaavat syrjintää sukupuolimerkinnän vuoksi, mutta eivät halua korjata juridista sukupuoltaan, tai joiden identiteettiä vastaavaa sukupuolimerkintää ei ole tällä hetkellä olemassa väestörekisterissä.

Uudistuksessa tulisi tästä syystä mahdollistaa ennen vuotta 2027 saadun henkilötunnuksen muuttaminen muillekin henkilöille kuin sellaisille, jotka vahvistavat juridisen sukupuolensa. Ei-binäärisen henkilön tulisi halutessaan saada joko vanhanmuotoinen henkilötunnus ns. eri sukupuolen mukaisena tai uudenmuotoinen sukupuolineutraali henkilötunnus.

Muuta

Ihmisoikeusliitto on huolissaan siitä, toteutuuko sukupuolensa vahvistavien henkilöiden henkilötietojen suoja. Oikeudellisen sukupuolensa vahvistavien henkilöiden kohdalla väestötietoihin merkitään tieto sukupuolen vahvistamisesta (laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista, esityksessä 13§ 15 mom). Tämä voi altistaa nämä henkilöt sille, että sukupuolivähemmistöön kuuluminen käy ilmi vastoin heidän tahtoaan. Esityksessä ei esitetä muutoksia sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen rajoituksiin, eikä tätä koskevan säädöksen vaikutuksia ole arvioitu. Laki väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista 40§ rajaa sukupuolen vahvistamista koskevan tiedon luovuttamisen viranomaisiin sekä sellaisiin yksilöidyssä asiassa tietoja pyytäviin henkilöihin, yrityksiin tai yhteisöihin, jotka *välttämättä tarvitsevat tiedot kyseisen henkilön yksilöintiä taikka hänen henkilö- ja perheoikeudellisen asemansa tai toimintakelpoisuutensa selvittämistä varten*. Säädos on hyvin yleisluonteinen ottaen huomioon, että kyseessä on arkaluonteinen tieto. **Ihmisoikeusliitto katsoo, että aiemman henkilötunnuksen tallettaminen väestörekisteriin riittäisi yksilöimään henkilön myös ilman erillistä rekisterimerkintää sukupuolen vahvistamisesta.**

Väestörekisterin sukupuolimerkintä on rajattu vain kahteen vaihtoehtoon: naisiin ja miehiin. Tämä pakottaa osan ihmisistä sellaiseen sukupuolikategoriaan, joka ei vastaa heidän todellista sukupuoltaan. **Hallituksen tulisi ensi tilassa käynnistää selvitys kolmannen sukupuolikategorian käyttöönotosta ja toteutusvaihtoehdoista.** Kolmas sukupuolikategoria antaisi muunsukupuolisille, sukupuolettomille ja muille ei-binäärisille henkilöille mahdollisuuden oman sukupuolen mukaiseen sukupuolimerkintään. **Väestörekisteriin tehtävän sukupuolimerkinnän tulee perustua itsemäääämisöikeuteen.**

Ihmisoikeusliitto kannattaa esitykseen sisältyvää sukupuolen vahvistamista koskevan terminologian ajanmukaistamista eduskunnan 1.2.2023 hyväksymän translakiuudistuksen mukaisesti.

Aija Salo

Ihmisoikeuksien asiantuntija

